

Recension

Seyla Benhabib, red (1996): *Democracy and Difference, Contesting the Boundaries of the Political*.
Princeton: Princeton University Press.

Den liberala demokratins hegemoni formulerades av Francis Fukuyama den politiskt heta sommaren 1989 i sentensen om historiens slut och den sista människan. Sedan dess har liberalism och den politiska vänstern ställts inför utmaningar som också kommit att påverka politisk filosofi och samhällsvetenskap vad gäller nya gränser, begrepp och perspektiv. För de av oss som fortfarande önskar se en demokratisk utveckling av människa och samhälle innebär exempelvis debatten om modernitet, rationalitet, handling och mening ytterst en prövning också av argumenten för demokrati. Polariteten och spännvidden i de teorier som hanterar relationen mellan den enskilda individen och ett globaliserat samhälle öppnar för kritiska och självkritiska granskningar och ställningstaganden inför formuleringar av demokratins innebörder. En grundfråga är i vilken grad demokrati ur ett historiskt anlagt perspektiv främst skall ses som en identitetsskapande homogeniseringsprocess eller i vilken grad demokrati också kan förstås som en potentiell öppning mot en utvidgad rationalitet för förståelsen av socialt, kulturellt och politisk liv.

Demokratidebatten förs bland annat med dekonstruktivistiska utgångspunkter där etiska överväganden om den andre sätts i fokus och där hegemonikritik intar en självklar principiell ställning. Ur denna debatt, dess teoretiska och filosofiska grund, kan man spåra frågan om skillnad (*difference*) som en avgörande utgångspunkt för en radikal tolkning av demokrati. Uttrycket radikal demokrati (*radical democracy*) har kommit att fungera som en hävstång för strävanden att dra nya gränser där skillnadsbegreppet är centralt men där också reflexivitet och kommunikativitet betonas. Vetenskap, kultur och politik sammanförs ofta i dessa diskussioner. Bidrag från personer med mer eller mindre uttalade politiska hemvister som Jürgen Habermas (socialdemokrati) och Chantal Mouffe (neomarxism) möter i denna debatt politiskt svårplacerade bidrag från företrädare som Richard Rorty och nutida tolkningar av Hannah Arendt. Samtliga betonar språkets betydelse. Kanske ut-

gör en Dewey-grundad pragmatism och neopragmatism tillsammans med dekonstruktivism idag den tydligaste grunden för ett politiskt filosofiskt nyskapande språk. Här möjliggörs en kritisk granskning av modernitetens frambringade erfarenheter kring rationalitet och universalism samtidigt som försvaret av demokrati kan fortsätta på ett nytt plan där fokuseringen på individens och samhällets egenskaper ifråga om social känslighet och moralisk insikt kan ses som det nyas riktning.

Deweys ständiga påminnelse att demokrati inte endast skall ses som en intellektuell hållning utan också som "suffering and passion" görs livaktig i pragmatismens demokratiuppfattning – en uppfattning som kan ses som en utmaning av den traditionella modernitetens rationalitetsanspråk. Dessa skiljer känslan från förnuftet på motsvarande sätt som man också söker skilja fakta från fiktion. Utmärkande för demokratibegreppets radikaliserings och förflyttning från den traditionella moderniteten till olika former av postmodernitet är avståndstagandet från sådana typer av gränsdragningar. Typiskt för personer som Derrida och Rorty, är att de utnyttjar konsekvensen av Fukuyamas hegemoniska tilltag och som en motkraft till detta radikalt ställer sig utanför de universella anspråk som modernitetens hittillsvarande rationalitetshävanden måste anses ha sin grund i. Därmed ställer de sig på "den glada vetenskapens" sida då de utan cynism eller uppgivenhet hävdar "a democracy without foundations". Trots avgörande skillnader, eller kanske just därigenom, bildar de teoretiker och filosofer som företräder en rationalitet som överstiger det intellektuella, tillsammans med företrädare för en kommunikativ rationalitet, ett gott sällskap för demokratidebatt. Det är av den anledningen mycket angeläget att ta del av litteratur av det slag som Seyla Benhabibs antologi *Democracy and Difference* utgör där ett sådant möte mellan perspektiv åtminstone delvis finns representerat. Av hittills nämnda personer ingår Habermas och Rorty i detta verk. I övrigt skall ett urval författare kommenteras samtidigt som andra väl läsvärda bidrag här inte kan ges utrymme (bl a Jean Cohen, Joshua Cohen, Nancy Fraser, Amy Gutmann, Will Kymlicka).

Seyla Benhabib har i sitt bokliga projekt *Democracy and Difference, Contesting the Boundaries of the Political* valt att pröva "the boundaries of the political" i en diskussion om relationen mellan demokrati, homogenitet och skillnad. Den grundfråga som kan föras till boken är den om demokrati kan legitimeras i termer av skillnad och olikhet, och vad detta i så fall närmare skulle innebära. *Difference* kan tolkas som "skillnad" i den ganska harmlösa, neutrala meningen "olikhet" och torde då kunna accepteras inom flertalet uttydningar av demokratibegreppet, närmast som en fråga om pluralistisk mångfald. Sådana tolkningar finns företrädda i boken. Men *difference* kan

också uppfattas mer dramatiskt utpekande av skillnad i meningen åtskillnad, särskillnad och i förlängningen även meningsskiljaktighet grundad i det avvikande, annorlunda, och i sin yttersta form det inkommensurabla. Boken innehåller ingen uttalad diskussion om skillnadsbegreppets närmare innebörd men väcker likväl en rad insikter och frågor av detta slag.

Starkt etablerade företrädare inom den samhällsteoretiska debatten om demokratins innebörd och villkor som Jürgen Habermas, Robert A Dahl, Benjamin R Barber, Sheldon S Wolin och Fred Dallmayer diskuterar i varierande utsträckning relationen *democracy and difference*. Ingen av dem gör det på något påtagligt sätt men de bidrar var och en till att ge demokratibegreppet en historisk och filosofisk förankring. Exempelvis håller Wolin fram demokratins paradox i det faktum att samtidigt som alla industrialiserade länder erkänner sig till demokrati, så finns det snart sagt inga exempel på samhällen som styrs av folket – inte ens tecken på att så vore önskvärt. Detta får sin djupa innebörd i den sats han formulerar om demokrati – ”democracy is a political moment, perhaps *the* political moment, when the political is remembered and re-created” (s 43). Här står det klart att gränsen mellan vetenskap, kultur och politik inte kan dras på det sätt som fortfarande förefaller vara ett förhärskande ideal för stora delar av samhällsvetenskapen. Wolin efterlyser en tolkning av det politiska samhället som ett samhälle som förmått tona ner statens roll som centrum för politisk handling. Han vill flytta detta centrum till medborgaren, deras vilja och ansträngningar att uppnå gemensamma mål där staten fortfarande är en garant för sådana möjligheter men där den politiska viljebildningen sker i andra sammanhang. Liknande efterlysningar görs i ett lättidentifierat kapitel författat av Habermas där just inget nytt tillförs från dennes sida ifråga om gränser och öppenhet mot företrädare för en demokrati grundad på mer radikala tolkningar av skillnad och olikhet. Man skulle på detta tema angående statens roll annars kunnat önska exempelvis en diskussion om demokrati grundad i den territoriella staten och möjligheten att närma sig ett icke-territoriellt demokratibegrepp. Men varken Wolin eller Habermas levererar med sina bidrag något särskilt användbart bränsle till frågan om demokratins utformning relaterad till innebörden av skillnad och olikhet (trots att Wolin ju i andra sammanhang starkt bidragit till klargörande av difference-begreppet).

Däremot är kapitlen skrivna av Chantal Mouffe, Bonnie Honig, Jane Mansbridge och Iris Marion Young av detta slag. Mansbridge betraktar, med betoning på makt, demokrati ur ett perspektiv där tvång och hot om tvång utgör en legitim del, både ur normativ och analytisk synpunkt. Hon säger i inledningen till sitt kapitel frankt ”by ‘power’ in this essay I mean coercion” (s

47). Den mer öppna, vidgade betydelsen av makt som hon i andra sammanhang skulle kunna tänka sig ha använt, ställs i diskussionen om *democracy and difference* åt sidan till förmån för makt just i betydelsen tvång (*coercion*) och hon kritiserar bl a Wolin för ett alltför abstrakt hanterande av demokrati-begreppet. Den normativa legitimeringen av sitt negativt bestämda maktbegrepp utgörs hos Mansbridge av en historisk empirisk ståndpunkt – ”democracies need coercion primarily to take action without overly privileging the status quo” (s 47). Mansbridge ifrågasätter här den deliberativa demokratins grundidé om att det starkaste argumentet i en fri och öppen diskussion leder till handlingar som i sin tur förmår stärka också de socialt och politiskt svagare. Eftersom hon räknar in också majoritetsstyre (*majority rule*) som ett uttryck för demokratiskt tvång blir tesen om tvångets historiskt påvisbara nödvändighet naturligtvis svår att avvisa empiriskt. Tesen om tvångets nödvändighet måste också anses relevant ifråga om skillnadsbegreppets innebörd av minoritet i ett majoritetsstyre. Då är det lättare att ställa sig skeptisk till Mansbridges idé att även den deliberativa demokratin kan och bör tillåtas leda till en överenskommelse att bruka tvång. Osökt kommer man här att tänka på alla de realpolitiskt sett gångbara argument att inom en demokrati på deliberativ, ”resonemangsförnuftig” grund vara överens om krigföring i akuta situationer. Men de beslut vi känner till av sådant slag har hittills aldrig avsett en demokratisk stats beslut att föra krig mot en annan demokrati. Detta menar jag försvagar den filosofiska kraften i Mansbridges argument – i historiens ljus framgår att deliberativt överenskomna tvång i termer av våldshandlingar/krig endast gäller visavi den (politiskt definierade) andre, sett ur det demokratiskt organiserade samhällets perspektiv. Samtidigt skall sägas att skillnaden mellan tvång och våld inte klart framgår av Mansbridges text. Hon förkastar emellertid Hannah Arendts definition av makt som handlingar fria från tvång, riktade mot ett kollektivt skapande och initiativtagande.

Arendts positiva definition av makt som frihet och rätten att ta initiativ innehåller en i hög grad förbisedd subtilitet sett ur debatten om hur skillnad och olikhet kan uppfattas som grund för en bestämning av en mer radikal demokrati. Gränsen mellan individens expressivitet – the distinct *who* – och en samhälleligt grundad kommunikativitet – the shared *what* – utmynnar i en politisk filosofi och en handlingsfilosofi som lämnar utrymme för det oförutsedda handlandet och som därmed pekar på en speciell innebörd av olikhet och skillnad. Ett sådant positivt definierat maktbegrepp pekar på makt som det potenta och det potentiella i individens handlingar och undgår den filosofiska, teoretiska och även politiska belastning som en negativ bestämning av makt innebär. Makt i termer av herravälde, dominans etc. riskerar alltid att definiera handlande som redan inskrivet i en förbestämd bild av vilka posi-

tioner som individer, klasser eller grupper kommer att inta i en given fråga eller situation. Mansbridges maktbegrepp är både positivt, grundat i en deliberativ demokratitradition, men ytterst också negativt definierat i termer av tvång. Därmed löper hon risken att fastna i ett teoretiserande och i en filosofi som för ensidigt hävdar strukturernas dominans över individen. Hennes mer kreativa bidrag är att hon genom att föra in diskussionen om tvång på ett intressant sätt ändå öppnar för tolkningen av *democracy and difference* som grund för både ett kommunikativt och ett strategiskt handlande.

På motsvarande sätt skriver Iris Marion Young ur en mellanposition vad gäller deliberativ demokrati och dess kritiker. Framför allt lyfter hon fram skillnaden mellan en vanlig deliberativ utgångspunkt ifråga om demokratins grund i det ömsesidiga beroendet – *mutual understanding* eller *mutual identification* – närmast som en konsensusbetonad förståelse, och den annorlunda typ av förståelse hon vill lansera med uttrycket *communicative democracy* – “conceived as speaking across differences of culture, social position, and need, which are preserved in the process, however, then understanding one another and reaching understanding does not imply this identification” (s 127).

Med Youngs utgångspunkt kan man ta Seyla Benhabibs inledande tes om difference-begreppets utveckling till begrundan. Benhabib pekar med referens till krigen på Balkan på den så starkt deprimerande erfarenheten av den gängse realpolitiska uppfattningen där, att det enda sättet att säkra en nations, kulturs etc identitet är att eliminera skillnader. Benhabib drar i detta sammanhang gränsen mellan de västerländska kapitalistiska staternas demokratisering via bl a de sk sociala rörelserna (*social movements*) och det sätt som frågor om *identity/difference* där kommit att utvecklas respektive den utveckling om skett inom före detta kommunistiska samhällena och i länder i Nordafrika och Mellanöstern. I de senare fallen har nationella, kulturella, religiösa, språkliga etc identitetssträvanden kommit att kopplas till ett oförsönligt krav på politisk suveränitet medan demokratierna i väst förmått öppna upp för pluralism och ökad kommunikativitet. Benhabibs eget kapitel om en deliberativ, ”resonemangsgrundad” demokrati bygger i mycket på Habermas grundelement men skiljer sig på ett avgörande sätt från hans utgångspunkter i det att hon opponerar mot hans idé om starkt åtskilda diskurser inom politik, etik och moral. Därmed vidgas basen för den resonemangsgrundade demokratin på ett betydelsefullt sätt. I det avseendet, vilket vi ju känner också från hennes tidigare texter, intar hon principiellt sett samma utgångspunkt som Wolin, Mouffe, Barber och Honig då de (på olika sätt) betonar demokrati som episodisk och agonistisk, det vill säga grundad i individers handlingar i form av en ”tävlande polemik” riktade gentemot publi-

kens/den andres bedömning. Den agonistiska aspekten innebär också enligt några av dess företrädare att denna tävlan sker under insikten om att inget av det som görs och sägs vilar på några fasta fundament. Pragmatismens och inte minst Deweys betoning av demokrati som ”a mode of being”, ”a process of becoming” etc liksom Arendts tes om handling som en politisk pånyttfödelse (*natality*) är möjlig att se i förlängningen av de förda resonemangen. Den agonistiska, polemiskt tillåtande demokrati som hålls fram öppnar i större grad än den deliberativa resonemangsdemokratin för ett uttalat skillnadsbegrepp.

Den tydligaste inriktningen mot ett radikalare skillnadsbegrepp är formulerat av Bonnie Honig som starkt ifrågasätter det relevanta i att med skillnad (*difference*) främst mena, som hon uttrycker det, ”identiteter skilda från våra”. Hon menar att flertalet av bokens författare med uttrycket *difference* huvudsakligen avser mångfald (*diversity*) och pluralism, och hon finner på denna grund anledning att påpeka ”[that] to take difference – and not just identity – seriously in democratic theory is to affirm the inescapability of conflict and the ineradicability of resistance to the political and moral projects of ordering subjects, institutions, and values [...] to give up on the dream of a place called home, a place free of power, conflict, and struggle, a place – an identity, a form of life, a group vision – unmarked or unruined by difference [...]” (s 258). En sådan formulering förefaller dock enligt min uppfattning radikal närmast i traditionell mening av ”upprorisk” i det att den bygger på relationen makt – motmakt, medan den saknar den typ av radikalitet som vissa tolkningar av pragmatism och agonism innebär med dess betoning av en öppen utmanande ”democracy without foundations”. Honigs utgångspunkter och formuleringar kan, för att illustrera bokens spännvidd och den demokratidebatt den möjliggör, ställas mot Richard Rorty då han i sitt kapitel säger att ”we antifoundationalists should try to substitute the idea that what makes us special is our ability to feel for, cherish, and trust people very different from our selves” (s 335). Rortys i övrigt något udda och påtagligt amerikanska text innehåller också en formulering, som jag antar är i linje med inställningen hos flera av författarna i boken, då han tillägger ”we should think of language as a tool for breaking down people’s distrust of one another rather than as one for representing how things really are” (s 335). Kanske kan man i ljuset av en sådan hållning se det faktum att Benhabib lyckats samla ganska märkbart olika deltagare i en pågående demokratidebatt som ett uttryck också för just denna debatts behov av att begrunda frågan om skillnad – *difference* – i teoretiskt och filosofiskt avseende.

Carsten Ljunggren